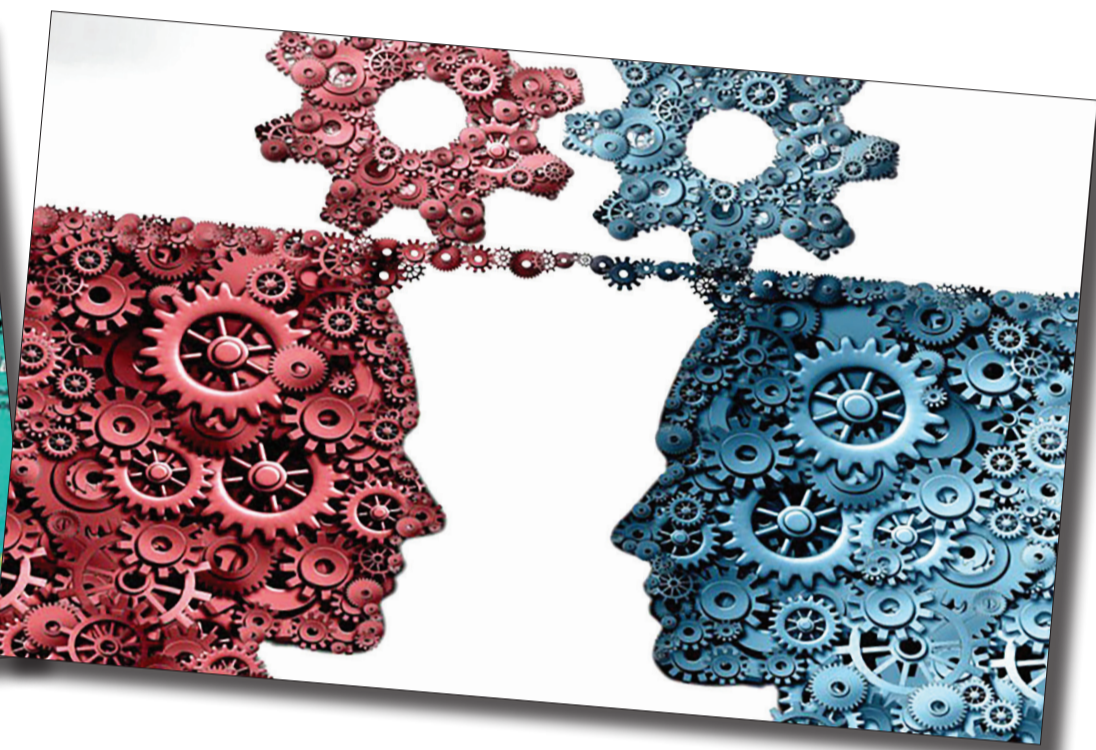

نگاهی به انواع و کارویژه اتاق فکرها

ایده‌های حکمرانی در دنیا

کجا ساخته می‌شوند؟

وبگاه فرهنگ و بستر واژه Think Tank یا آنچه در ایران به اندیشکده مشهور شده، را این گونه تعریف کرده است: «یک موسسه، شرکت یا گروهی که برای مطالعه پیرامون یک موضوع خاص (مانند یک موضوع مربوط به سیاست یا یک مساله علمی) سازمان یافته و اطلاعات، ایده‌ها و توصیه‌هایی را ارائه می‌دهند.» این اصطلاح گروهی از افراد را نشان می‌دهد که کاری غیر از خواندن، بحث کردن، تفکر و نوشتن انجام می‌دهند. این گروه از افراد معمولاً به موضوعات مهم و حیاتی برای بشریت، سازمان یا دولت متبوع خود می‌پردازند. به عبارتی اتاق فکریهایی هستند که با ارائه تحقیقاتی که قرار است مستقل باشد - حالا اینکه تا چه اندازه پایبندی بر این اصل وجود دارد مجالی جدا و مفصل طلب می‌کند- و مشارکت در دفاع از مسائل و منافع سیاسی به شکل گیری سیاست‌های یک سازمان، نهاد یا در اینجا یک کشور کمک می‌کند. اتاق فکرها، داده‌ها و توصیه‌های تخصصی را در زمینه‌هایی که بر استراتژی سیاسی، اقتصاد، موضوعات علمی و فناوری، امور حقوقی، سیاست‌های اجتماعی و... تاثیر می‌گذارد، ارائه می‌دهند. بسیاری از اندیشکده‌ها سازمان‌های غیرانتفاعی هستند، درحالی که برخی دیگر کمک‌های مستقیم را از دولت یا بودجه‌شان را از افراد خصوصی یا اهداکنندگان شرکت دریافت می‌کنند. اندیشکده‌ها معمولاً افراد دارای تحصیلات عالی دانشگاهی و کاردان، متخصصان حوزه‌های دانشگاهی یا بازنشستگان نهاد‌های امنیتی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی را استخدام می‌کنند که متخصص در زمینه خود هستند و می‌توانند خوب گزارش بنویسند، خوب رویدادهایی را پیش‌بینی و خوب سخنرانی کنند و به کمیته‌های دولت و مجلس یا حتی قوه قضائیه و در برخی موارد حتی به موسسات خصوصی مشورت دهند. این مشاغل بسیار رقابتی، چالش برانگیز و با ارزش است.

رضا دانش‌پسند

پژوهشگر

اندیشکده‌های ایالات متحده و حوزه فعالیت

مطابق با رتبه‌بندی جهانی «Global Go-To Think Tank Rankings» بیش از هفت‌هزار اتاق فکر در جهان وجود دارد که در ۱۶۹ کشور جهان مستقر هستند. طبق آخرین برآوردها ایالات متحده هرارو ۹۸۴ اتاق فکر دارد که تقریباً یک‌سوم کل اتاق فکرها یا به عبارتی دیگر اندیشکده‌های جهان را تشکیل می‌دهد. اتاق فکرها در حوزه‌های مختلفی چون امنیتی-نظامی، سیاسی، اقتصادی و حتی رفاهی و... فعالیت می‌کنند. علاوه بر اندیشکده‌های آمریکایی که در زمینه امنیتی و اقتصادی فعال هستند، کسر قابل توجهی از این اندیشکده‌ها مشغول تحقیق درخصوص مسائل فرهنگی، اجتماعی، رفاهی و... بوده و درخصوص تغییر سیاست بحث و بررسی می‌کنند. کسری دیگر از این اندیشکده‌های آمریکایی دائماً درحال تحقیق درمورد امور مختلف جهان هستند.

علل نام‌گذاری اندیشکده‌ها

برخی از اندیشکده‌ها، مانند موسسه بروکینگز یا بنیاد میراث، به نام یک خانواده ثبت و تبدیل شده‌اند و این اندیشکده‌ها اغلب توسط شرکت‌های بزرگ خبری مورد استناد قرار می‌گیرند و خروجی اطلاعاتی که منتشر می‌کنند، عمومی می‌شود. برخی دیگر از اندیشکده‌ها براساس هدف خود نام‌گذاری شده‌اند، مثل بنیاد زمین. این اندیشکده‌ها یک هدف مشخص را پیگیری می‌کنند، مثلاً هدف محیط‌زیستی، بنابراین مثلاً به دنبال اهداف نظامی و امنیتی یا رفاهی نیستند. برخی نیز به دلیل ماهیت محلی یا ایالتی خود نام‌گذاری شده‌اند، مثل اندیشکده واشنگتن، نیویورک، کالیفرنیا و... که نشان‌دهنده اراده ایالتی و نه فدرال برای شکل دادن آن بوده است. برخی اندیشکده‌ها توسط رسانه‌ها، نهادهای خارجی و... کمتر مورد استناد قرار می‌گیرند، اما مقالات و کتاب‌های خود را برای مخاطبان انتخاب و بعضاً حتی چاپ و منتشر می‌کنند.

تاریخچه اندیشکده‌ها

گفته می‌شود اندیشکده‌ها، تاریخی به درازای ۳۲۰ سال قبل از میلاد مسیح دارند، با این حال اندیشکده‌ها به‌صورت مدرن، محصول دنیای مدرن و شروع تفکرات مدرن نسبت به دولت، انسان و... است. تنها از سال‌های ابتدایی قرن بیستم و با شروع بحران‌های بین‌المللی شبیه جنگ جهانی اول است که ما شاهد اتاق فکریهایی با جنس کنونی هستیم. با این حال در هریک از بزنگاه‌ها و تحولات تاریخی ما شاهد تمرکز این اتاق فکرهای روی یک موضوع خاص هستیم.

الف: سیری در تاریخ

آکادمی Jixia یکی از اجداد اولیه اندیشکده فعلی مدرن بوده است. این آکادمی به استناد اطلاعات موجود در حدود ۳۱۸ سال قبل از میلاد پایه‌گذاری شده است. طبق گفته مورخ جاکوب سول (Jacob Soll)، اصطلاح «اتاق فکر» اصطلاحی مدرن است، اما می‌توان آن را در آکادمی‌های اومانیستی و شبک‌های علمی قرن‌های شانزدهم و هفدهم جست‌وجو کرد. سول خاطر نشان می‌کند که «اروپا، منشأ شکل‌گیری اندیشکده‌هاست. اتاق فکرها به سال ۸۰۰ پیش برمی‌گردند، هنگامی که امپراتورها و پادشاهان با کلیسای کاتولیک در مورد مالیات شروع به بحث و گفت‌وگو کردند، سکولارها برای استخدام گروه‌هایی از وکلای مستقل به‌منظور مشاوره پادشاهان درمورد حقوق مالی و سیاسی آنها در برابر منافع مالی و کلیسایی اقداماتی را ترتیب دادند که تا زمان شارلمانی ادامه پیدا کرد. این گروه‌های تحقیقاتی مستقل «در اواخر قرن شانزدهم و اوایل قرن ۱۷ میلادی رایج شدند. دولت‌ها اغلب به دانشمندان مستقل و تخصصی آنها وابسته بودند، تا امورات خود را بگذرانند. چندین اتاق فکر بزرگ کنونی در قرن ۱۹ تاسیس شد. به‌عنوان مثال، موسسه مطالعات دفاعی و امنیتی (RUSI) در سال ۱۸۳۱ در لندن و همچنین انجمن فابیان در سال ۱۸۸۴ تاسیس شد.

ج: جهانی شدن و گسترش فارچ گونه اتاق فکرها

تنها بعد از ۱۹۸۰ و به‌واسطه فرآیند شتابان جهانی شدن، اتاق‌های فکر با رشد فارچ‌گونه‌ای همراه شدند، به‌واسطه همین تفوق جهانی شدن بود که بسیاری از اندیشکده‌ها در حوزه محیط‌زیست، تغییرات اقلیمی و... شکل گرفتند. پایان جنگ سرد سبب بروز نسل جدیدی از حکمرانی در روابط و سیاست بین‌الملل و معنای مشکلات در سطح فراملی در نظام بین‌الملل شد و همین موضوع نیز ضرورت شکل دادن به اتاق فکرهای جدید را دوجندان کرد. دوسوم از تمام اندیشکده‌هایی که امروز وجود دارند، پس از سال ۱۹۷۰ تاسیس شده و بیش از نیمی از نسال ۱۹۸۰ تاسیس شده‌اند. جهانی شدن اندیشکده‌ها را نیز جهانی کرد؛ اندیشکده‌هایی که تا پیش از این در اختیار کشورهای غربی بود، حالا به‌صورت جهانی درحال تبدیل شدن به بازوهای سیاسی و فکری کشورهای مختلف در سطح جهان شدند.

تاثیر جهانی شدن در گسترش اندیشکده‌ها در مناطقی مانند آفریقا، اروپای شرقی، آسیای مرکزی و بخش‌هایی از جنوب شرقی آسیا مشهود است، جایی که تلاش‌های هماهنگ سایر کشورهای برای کمک به ایجاد تحقیقات مستقل از سیاست‌های عمومی انجام شده است. از سال ۲۰۰۲، بیش از ۴۵۰۰ اندیشکده به‌واسطه همین فرآیند جهانی شدن شکل گرفته است. بروز هریک از اتفاقات بزرگ یا بحران‌های بزرگ جهانی سبب شده است جنس خاص اندیشکده‌ها یا اتاق فکریهایی به‌منظور رها کردن جوامع از آن بحران‌ها به‌وجود آید، برای مثال بعد از بحران‌های اقتصادی دهه ۱۹۳۰ و ۱۹۸۰ و ۲۰۰۹، اندیشکده‌های اقتصادی ظهور کردند، بعد از بحران‌های سیاسی شبیه فروپاشی شوروی و جنگ سرد، ۱۱ سپتامبر، ظهور داعش و... اندیشکده‌های روی مسائل سیاسی مربوط به امور بین‌الملل، مطالعات امنیتی و سیاست خارجی متمرکز شده یا شکل گرفته‌اند.

انواع اتاق‌های فکر

در دنیای سیاست یا اقتصاد شوند. برنامه اتاق‌های فکر و انجمن‌های مدنی (TCSP) Think Tanks and Civil Societies Program در دانشگاه پنسیلوانیا، سالانه موسسات سیاست‌گذاری را در جهان در چند دسته‌بندی ارزیابی می‌کند و یافته‌های خود را در فهرست رتبه‌بندی جهانی Go-To Think Tanks ارائه می‌دهد. با این حال، این روش مطالعه و ارزیابی موسسات سیاست‌گذاری توسط محققان مختلفی مورد انتقاد قرار گرفته است. درخصوص این تقسیم‌بندی اتاق‌های فکر از روش‌های مختلف استفاده شده است که برخی از آنها عبارتند از: موسسات براساس درجه استقلال؛ دولتی یا غیرانتفاعی موسسات براساس ایدئولوژی؛ محافظه‌کار یا دموکرات موسسات تحقیقاتی سیاست‌گذاری وابسته به دانشگاه موسسات براساس وابستگی به حزب سیاسی یا اندیشه‌های شخصی موسسات براساس موقعیت مکانی یا رسالت جهانی یا منطقه‌ای

اتاق‌های فکر با توجه به دیدگاه‌های ایدئولوژیک، منابع تامین اعتبار، تاکیدشان بر مسائل کنونی و نگاه آینده‌نگرانه‌شان با یکدیگر متفاوت است. برخی اندیشکده‌ها، مانند «بنیاد هریتیج» (Heritage Foundation)، اصول محافظه‌کارانه‌ای دارند و برخی اندیشکده‌هایی مثل Center for American Progress از نظر هدف جزئی‌تر هستند. برخی دیگر، از جمله «موسسه تلوس» (Tellus Institute) که بر مباحث اجتماعی و زیست‌محیطی تاکید می‌کنند، بیشتر دنبال پاسخ دادن به مسائل مشخص هستند. همچنین انواع اتاق فکرها براساس منابع مالی نیز تقسیم‌بندی می‌شوند. برخی اتاق‌های فکر از منابع مستقیم دولت ارتزاق می‌کنند، درحالی که برخی دیگر وابسته به بنیادهای خیریه یا اشخاص خاص هستند. همین وابستگی به منابع مالی دولتی یا شخصی، می‌تواند تاثیر مستقیمی روی اهداف آن اندیشکده داشته باشد، به دلیل شخصی بودن موسسات یا اندیشکده‌ها می‌توانند تبدیل به ابزاری

معیار رتبه‌بندی و ارزش‌گذاری اندیشکده‌ها

سال میزان درآمد اتاق فکر چه میزان بوده است. این موضوع معمولاً توسط خود اتاق فکرها گزارش می‌شود. در نظام مالیاتی موجود در جوامع غربی، اندیشکده‌ها به‌عنوان سازمان‌های غیرانتفاعی، باید میزان درآمد خود را در دسترس عموم قرار دهند. هرچه درآمد آن بیشتر باشد، اتاق فکر تاثیرگذارتر است.

۳- میزان استناد

معیار مهم دیگر، اثرگذاری است، برای سنجش این معیار، معمولاً به میانگین تعداد استنادات مقالات و رسانه‌های چاپی در هر سال چه در حوزه داخلی و چه خارجی براساس معیارهای fact و Nexis توجه می‌شود. این معیار از جمله معیارهایی است که هم نشان‌دهنده اهمیت کمی و هم کیفی در رتبه‌بندی و اهمیت بیشتر یا کمتر این اتاق فکرهاست.

۴- جذب متخصصان

معیار دیگر که البته در رتبه‌بندی کمی چندان اهمیتی ندارد ولی در طبقه‌بندی کلی این اندیشکده‌ها بسیار مهم است، معیار جذب متخصصان و کارکنان حرفه‌ای است، برای مثال اتاق فکری که تعداد بیشتری از متخصصان را در خود جای داده باشد، اهمیت بیشتری در جامعه داخلی و خارجی خواهد داشت.

۱- میزان مراجعه

نخستین معیار رتبه‌بندی اندیشکده‌ها، محبوبیت و بساطت رسمی یک اندیشکده، در مقایسه با وب‌سایت‌های دیگر اندیشکده‌هاست، با توجه به میانگین تعداد بازدیدکنندگان ماهانه (به‌طور خاص، ترافیک جست‌وجو)، تعداد کلمات کلیدی عباراتی که سایت در آن رتبه‌بندی می‌شود، می‌توان گفت کدام اندیشکده مراجعه‌پذیرتر است.

۲- درآمد ماهانه، سالانه و بلندمدت

متوسط درآمد به‌صورت ماهانه، سالانه و بلندمدت از جمله معیارهای دیگر برای رتبه‌بندی محسوب می‌شود. درآمد بلندمدت به این معنی است که مثلاً طی پنج

پیامدهای رهبری جهانی اندیشکده‌ها

در یکی دوده اخیر توجه بسیار زیادی به اندیشکده‌ها، هم در محافل تخصصی و هم در نشست‌های بین‌المللی شده است. برای مثال یکی از توصیه‌هایی که از نشست سیاست خارجی گروه G۲۰ در ژوئن ۲۰۱۲ مطرح شد، ناظر به علاقه‌شدیدی بود که اعضای این گروه به ایجاد یک بستر که بتواند ایده‌های مشترکی را که بین اندیشکده‌هاست، به‌صورت مداوم تبادل کنند. در همین زمینه به این اشاره شد که باید تلاش‌های مشارکتی بین اتاق‌های فکریهای متعدد در جهان ایجاد شود تا به‌واسطه آن سازوکار رهبری جهان بهتر پیش‌برود. هدف اساسی این توصیه این بود که عملکرد اندیشکده‌ها به‌اشتراک گذاشته شود تا روش‌ها و اهداف آنها برای تحقیق مدیریت بسیج منابع و متعاقباً روابط خارجی اندیشکده‌های پیشرو جهان، به‌بهترین نحو انجام شود. جهانی شدن سبب شده است تا همکاری بین موسسات سیاست‌گذاری در کشورهای مختلف به‌وجود آید و در پرتو همین مساله با مشارکت و پیوند بین موسسات مختلف مواجه هستیم. موضوع دیگر، فعالیت موسسات و اتاق‌های فکر در کشورهای مختلف است. به‌عنوان مثال، موسسه اوقاف برای صلح بین‌المللی کارنگی (Carnegie Endowment for International Peace) هدفی در واشنگتن، پکن، بیروت، بروکسل و مسکو برای پیگیری اهداف در اختیار دارد.

ماموریت ویژه اتاق فکرها

محققان دانشگاه استنفورد درخصوص اینکه اندیشکده‌ها باید چه‌انجام‌دهند تحقیقات مفصلی ترتیب داده‌اند و نتیجه آن کتابی است که اندرو سلی (Andrew Seale) با همین عنوان منتشر کرده که به مختصری از آن اشاره می‌شود. اندیشکده‌ها و بنیادهای تحقیقاتی به‌منظور تاثیرگذاری بر عقاید و تصمیمات در حوزه‌های مختلف، تحقیقاتی انجام می‌دهند و نتیجه این تحقیقات خود را به‌صورت توصیه‌هایی در اختیار تصمیم‌گیران قرار می‌دهند. این موضوع هدف ساختاری و بنیادی این سازمان‌های مهم است. با این حال، روش، مسیر و مقصدی که آنها در واقع تاثیرگذارتر می‌شوند، مبهم است. اندیشکده‌ها باید چه کار کنند؟ در پاسخ به این سوال محققان به روش‌هایی توجه داشته‌اند تا پیش‌روی اندیشکده‌های دیگری که به دنبال تاسیس و تاثیرگذاری هستند، قرار گیرد، این روش‌ها به کسانی که علاقه‌مند هستند اتاق‌های فکر جدید تاسیس کنند، کمک می‌کند و همچنین به رهبران اتاق فکرهای موجود نیز یادآوری می‌کند که برای عملکرد بهتر باید چه اقداماتی را ترتیب دهند. اندرو سلی، یک راهنمای بسیار کاربردی برای کمک به فکر کردن در بهبود برنامه‌ریزی استراتژیک، عملکرد و تاثیر این برنامه‌ریزی فراهم ساخته است. در یک دنیای بسیار رقابتی و پر از اطلاعات از رشمند، اندیشکده‌ها و سایر سازمان‌های دانش‌بنیان و تحقیقاتی همان بخشی از جهان هستند که انتخاب‌های استراتژیک پیرامون یک حوزه خاص مورد علاقه را انجام می‌دهند. «دنیای سیاست پر شده است از صداهایی که شنیده نمی‌شوند، اما تعداد کمی از سازمان‌ها به‌طور مداوم در جلب توجه سیاست‌گذاران و شکل دادن به ایده‌هایی که بخشی از بحث‌های عمومی می‌شوند، موفق بوده‌اند.» اندیشکده‌ها به‌واسطه رویکردی که به نتایج و اهمیت آن داده‌اند، قسمتی از جهان هستند که قابل حذف شدن نیستند. حتی با انبوه اطلاعات بسیار زیادی که اینک در جهان وجود دارد.